

RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: “CİNAYƏT HÜQUQU”

“MALİYYƏ HÜQUQU” fənni üzrə

MÜHAZİRƏ

MÖVZU № 5: “Büdcədən kənar fondlar və onların hüquqi rejimi”

Tərtib etdi: “Cinayət hüququ” kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.ü.f.d

İmrəli Məmmədli

“Cinayət hüququ” kafedrasının müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Şamxal Kərimov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.

Protokol № _____ « _____ » _____ 2018-cı il.

BAKI – 2018

Mövzu № 5. Büdcədənənar fondlar və onların hüquqi rejimi

P L A N:

Giriş

1. Büdcədənənar fondların mahiyyəti, zəruriliyi və təsnifatı
2. İnkişaf etmiş ölkələrin maliyyə sistemində büdcədənənar xüsusi fondların yeri və rolu
3. Azərbaycan Respublikasının dövlət sosial müdafiə fondu
4. Azərbaycan Respublikasının dövlət neft fondu və tibbi sığorta fondu

Nəticə

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası /Yeni redaksiyada. «Qanun» nəşriyyatı Bakı, 2018.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi Hüquq ədəbiyyatı Bakı, 2018
3. «Büdcə sistemi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 02 iyul 2002-ci il tarixli Qanunu.
4. «Azərbaycan Respublikasının Dövlət büdcəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının 2017-ci il tarixli Qanunu.
5. Nurpaşa Novruzov, Xanoğlu Hüseynov, “Maliyyə” Bakı 2016
6. Nurpaşa Novruzov, Elşən İbrahimov “Büdcə sistemi” Dərslik Adiloğlu Bakı 2012
7. Mirzəyeva Afət «Maliyyə hüququ». Dərslik. «Adil oğlu» nəşriyyatı Bakı, 2008.
8. Saleh Məmmədov «Maliyyə». Dərslik. «Azərnəşr». Bakı, 1997.
9. «İqtisadi nəzəriyyə». Dərslik. T.S.Vəliyev və Ş.S.Qafarovun elmi redaktəsi ilə. «Bakı Dövlət Universiteti». Bakı, 2002.
10. Əhmədov M.İ. «Dövlət maliyyəsi, tarixi, iqtisadi, hüquqi və siyasi aspektlər». «Çaşıoğlu». Bakı, 2000.
11. «Финансовое право». Учебник. Под. ред. Н.И.Химичева. «Юристь». Москва, 2010.
12. «Финансовое право». Учебник. Под. ред. О.Н.Горбуновой. 2-ое изд. «Юристь». Москва, 2012.
13. Карасева М.В. «Финансовое право». Общая часть. Учебник. «Юристь». Москва, 2010
14. Крохина Ю.А. Ситемообразующие категории бюджетного право (Правоведение, 2002.)

Giriş

Dövlət büdcəsi iqtisadiyyatın və sosial sferanın inkişafının təmin edilməsində mühüm alətdir. Onun köməkliyi ilə dövlət milli gəlirin bölüşdürülməsini təmin etməklə, ictimai istehsalın strukturunu dəyişdirir, təsərrüfatçılığın nəticələrinə təsir edir, sosial dəyişiklikləri həyata keçirir. Bu məqsədlə dövlət iqtisadiyyata birbaşa və dolaylı təsirin müxtəlif formalarını – müəssisə və təşkilatların subsidiyalaşdırılması, dövlət investisiyaları, elmi-texniki tərəqqini müəyyən edən sahələrin büdcə maliyyələşdirilməsi - tətbiq edir və son nəticədə xalq təsərrüfatı proporsiyalarının dəyişilməsinə nail olur.

İqtisadiyyatın tənzimlənməsi üçün büdcə mexanizmindən istifadə edilməsi dövlətin sərəncamında olan pul vəsaitlərini manevr etmək vasitəsilə həyata keçirilir. O, ictimai istehsalın sürət və proporsiyalarına məqsədyönlü təsir etməyə imkan verir.

İqtisadi proseslərin tənzimlənməsində dövlətin rolunun artması təsərrüfatçılığın müasir mərhələsində büdcə vəsaitinin iqtisadiyyatın inkişafının strateji istiqamətlərini, zəruri istehsal infrastrukturunun yaradılmasını müəyyən edən lahiyələrdə cəmlənməsi olduqca əhəmiyyətlidir.

Büdcə münasibətləri obyektiv xarakter daşıyır. Dövlətin mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondunun yaradılması və istifadəsi əsasında əmələ gələn pul münasibətlərinin məcmusu dövlət büdcəsi anlayışını təşkil edir.

Sual 1. BÜDCƏDƏNKƏNAR FONDLARIN MAHIYYƏTİ, ZƏRURİLİYİ VƏ TƏSNİFA TI

"Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununda göstərilədiyi kimi büdcədənkənar dövlət fondları qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlət tərəfindən hüquqi şəxs qismində təsis edilmiş və dövlət büdcəsindən kənar müstəqil büdcəyə malik olan məqsədli dövlət maliyyə fondudur. Başqa sözlə büdcədənkənar dövlət fondları Dövlət büdcəsindən və Azərbaycan Respublikası subyektlərinin büdcələrindən kənar yaradılan, vətəndaşların konstitusiyaya hüquqlarının təmin edilməsi, iqtisadi və sosial xarakterli bəzi tələbatlarının ödənilməsi üçün müəyyən edilmiş pul vəsaitləri fondlarıdır. Həmin fondlar bir növ ayrı-ayrı sosial, iqtisadi, kredit, sənaye və s. problemlərin həlli məqsədilə yaradılır. Ona görə də büdcədənkənar fondlarda toplanan vəsaitlər məqsədli xarakter daşıyır. Bu fondlar dövlət büdcəsi ilə müqayisədə avtonom (muxtar), müstəqil əhəmiyyət kəsb edir və deyildiyi kimi müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Lakin, büdcədənkənar fondların müstəqil formalaşdırılması zəruri hallarda onların dövlət büdcəsində birləşməsinə istisna etmir.

Büdcədənkənar fondlar - milli gəlirin müəyyən sosial və iqtisadi məqsədlər üçün yenidən bölgüsü və istifadə edilməsinin bir formasıdır. Bütövlükdə istər dövlət büdcəsinin və istərsə də büdcədənkənar fondların mənbəyini ÜDM, birinci növbədə milli gəlir təşkil edir. Lakin, konkret mənbə baxımından götürüldükdə büdcədənkənar fondlar xüsusi vergi və yığımlar, habelə dövlət büdcəsi, bəzi ölkələrdə isə istiqrazlar, borclar hesabına formalaşır. Büdcədənkənar fondlara bəzi mənbələrdən vəsaitlər qaytarılmaq və qaytarılmamaq şərti ilə həyata keçirilə bilər.

Büdcədənkənar fondlar mərkəzi və ya yerli hakimiyyət orqanlarının sərəncamında olur.

Büdcədənkənar dövlət fondlarının yaradılmasının zəruriliyi aşağıdakılardan ibarətdir: dövlət büdcədənkənar fondlarının yaradılması hər şeydən əvvəl maliyyə resurslarından daha səmərəli istifadə etmək və habelə sosial tədbirləri müfəvvəqiyyətlə həll etmək üçün zəruridir.

Büdcədənkənar fondlar təkrar istehsal prosesinin inkişafına aşağıdakı yollarla təsir göstərə bilər:

x sərbəst pul vəsaitlərini dövlət qiymətli kağızlarına investisiyalaşdırmaq və bununla da müəssisələri zəruri maliyyə resursları ilə təmin etmək;

A sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına təsir göstərmək;

x büdcədənkənar fondlar investor və maliyyə bazarının iştirakçısı kimi də çıxış edə bilər;

Maliyyə resurslarının məhdudluğu dövlət xərclərini maliyyələşdirmək üçün müxtəlif təyinatlı fondların yaradılması və istifadəsini zəruri edir. Büdcədənkənar məqsədli sosial fondlardan istifadə etməklə dövlət xərclərinin maliyyələşdirilməsi təcrübəsi xarici ölkələrdə geniş yayılmışdır.

Büdcədənkənar dövlət sosial fondları hesabına bir sıra məsələləri həll etmək mümkündür. Onlardan:

^əhaliyə pul müavinətləri ödəmək, birdəfəlik yardım etmək yolu ilə sosial yardım və xidmət göstərmək;

əhalinin əmək qabiliyyətinin bərpası və qorunub saxlanmasını təmin etmək;

A sosial infrastruktur müəssisələrini maliyyələşdirmək yolu ilə əhaliyə sosial xidmətlər göstərmək;

^pensiya təminatını maliyyələşdirmək və s.

Büdcədənə sosial fondların maliyyələşdirilməsi mənbələri ölkənin iqtisadi və sosial vəziyyətindən asılı olaraq, həm daimi və həm də müvəqqəti xarakterli olur.

Bu fondlar həm respublika hakimiyyət orqanları və həm də yerli özünüidaretmə orqanları tərəfindən yaradıla bilər.

Büdcədənə dövlət və məqsədli sosial fondların yaradılmasının hüquqi əsaslarını hər şeydən əvvəl AR-nın Konstitusiyası və "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu təşkil edir.

AR-nın Konstitusiyasının 38-ci maddəsində göstərilir. "Hər kəs qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat hüququna malikdir".

Büdcədənə dövlət sosial fondları qanunvericilik orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş fondlar haqqında qaydaya, və ya mövcud qanunlara uyğun olaraq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş qaydalar əsasında fəaliyyət göstərir.

Büdcədənə dövlət məqsədli fondların səmərəli və məqsədyönlü xərclənməsinə nəzarəti AR-nın Maliyyə Nazirliyi həyata keçirir. Büdcədənə dövlət məqsədli fondların fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə səlahiyyət Respublika Xəzinədarlığına həvalə edilmişdir.

Büdcədənə fondlar müxtəlif əlamətlərinə görə aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

müddətinə görə: daimi və müvəqqəti;

^məqsədlərinə görə; sosial müdafiə, iqtisadi və digər;

A mənsubiyyətinə görə; mərkəzi dövlət və yerli fondlara bölünürlər.

Büdcədənə məqsədli dövlət fondları sosial yönümə və ciddi məqsədli təyinatla malikdir. Məqsədli təyinatından asılı olaraq büdcədənə dövlət fondları iki qrupa: məqsədli sosial fondlara və məqsədli iqtisadi fondlara ayrılır.

Azərbaycan Respublikasında büdcədənə məqsədli dövlət sosial ¹ fondlarına aşağıdakılar daxildir:

Dövlət Sosial Müdafiə Fondu; Əhalinin Məşğulluğuna Kömək Fondu və Əlillərin Sosial Müdafiə Fondu.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 sentyabr 1992-ci il 233 sayılı fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikasının Pensiya Fondu və Azərbaycan Respublikasının Sosial Sığorta Fondu bazasında Azərbaycan Dövlət Sosial Müdafiəsi Fondu, Azərbaycanda işsizlik problemini həll etmək və işsizlərə yardım etmək məqsədilə isə "Azərbaycan Respublikasında əhalinin məşğulluğu haqqında" 27 iyun 1991-ci il tarixli, 146 sayılı Azərbaycan Respublikasının qanununa uyğun

olaraq AR-nın NK-nın 12 iyul 1992-ci il 212 sayılı i qərarı ilə Azərbaycan Respublikasında Əhalinin Məşğulluğuna Kömək Dövlət Fondu yaradılmışdır.

Məşğulluq Fondu Müstəqil maliyyə sistemi kimi respublika səviyyəsində və yerli səviyyədə yaradılır və dövlət əhalinin məşğulluğu siyasətinin həyata keçirilməsi tədbirlərini maliyyələşdirmək üçün istifadə edir.

Məşğulluq Fondunun vəsaiti Məşğulluq Xidməti İdarəsinin sərəncamındadır.

Məşğulluq Fondu bütün mülkiyyətdən olan müəssisə və təşkilatların, respublika və yerli büdcələrin vəsaiti və s. mənbələr hesabına yaradılır. Bu fonda könüllü olaraq fiziki və hüquqi şəxslər də vəsait ödəyə bilər. Bu fond əsasən müəssisə və təşkilatların məcburi tədiyələri hesabına təşkil olunur. Məşğulluq fonduna ödəniş müəssisələrin əməyinin ödənilməsinə yönəldilən vəsaitin 2% miqdarında müəyyən edilir və bu məsrəflər maya dəyərinə daxil edilirdi.

Əhalinin Məşğulluq Fondunun vəsaitindən qarşıya qoyulan proqramdan asılı olaraq iş yeri olmayan vətəndaşların işə düzəldilməsi, ixtisas öyrədilməsi, ictimai işlərə, işləməyənlərə müvəqqəti yardımlar verilməsi, oxuyanlara təqaüd verilməsi və s. məqsədlərə istifadə olunurdu.

Əhalinin Məşğulluq Fondunun əsas xərc hissəsini işləməyənlərə müavinət verilməsi xərcləri təşkil edir. Müavinət verilirənkən onların işlədiyi müddətdə aldığı orta aylıq əmək haqqı əsas götürülür. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə müavinət əmək haqqı fondunun 50-60%-ni, İsveçrədə isə 80,5-ni təşkil edir.

2001 -ci ildə bu fondun gəlirləri 30,1 milyard manat təşkil etmişdir ki, ondan müəssisə və təşkilatların əmək haqqı fondundan məcburi ayırmalar 14,8 milyard manat və kommertiya fəaliyyətindən daxil olmalar 265 mlyn. manat təşkil etmişdir.

Fondun vəsaitindən 7,4 mlrd, manat işsizliyə görə müavinət, peşə hazırlığı, və ixtisas səviyyəsinin yüksəldilməsinə 1,6 mlrd, manat, işsizlərə və ictimai işlərə cəlb edilən vətəndaşlara ödənişlər, 1,5 mlrd, manat, yeni iş yerlərinin yaradılmasına 13,6 mlrd, manat və habelə sosial müdafiə üzrə müxtəlif ödənişlərə 950 milyon manat yönəldilmişdir.

Əhalinin Məşğulluq fondunun vəsaitindən vergi, dövlət və gömrük rüsumları alınmırdı.

Azərbaycan Respublikasının Əlillərin Sosial Müdafiə Fondu "Əlilliyin qarşısının alınması, əlillərin reabilitasiyası və sosial müdafiəsi haqqında" 25 avqust 1992-ci il tarixli, 284 sayılı (sonrakı əlavələr və dəyişikliklərlə birlikdə) Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən fəaliyyət göstərir və Əlillərin Sosial Müdafiə Fondu AR-nın Nazirlər Kabinetinin "Azərbaycan Respublikasının Əlillərin Sosial Müdafiə Fondunun yaradılması barədə" 1993-cü il 5 avqust tarixli qərarı ilə yaradılmışdır. Fondun funksiya və vəzifləri, hüquqları, mənbələri, strukturu və idarəetmə orqanları AR-ı Nazirlər Kabinetinin 16 sentyabr 1997-ci il tarixli, 109 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Əlilləri Sosial Müdafiə Fondunun Əsasnaməsi"nə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmişdir.

Əlillərin Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsi Dövlət büdcəsinin vəsaitləri mülkiyyət formasından asılı olmayaraq respublika ərazisində fəaliyyət göstərən

müəssisə, idarə və təşkilatların mənfəətindən 1% məcburi ayırmalar, idarə, müəssisə və təşkilatların, habelə vətəndaşların ianələri, fondun sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə olunan vəsaitlər, xeyriyyə tədbirlərindən (auksion-lar, konsertlər, olimpiadalar, marafon və s.) toplanan vəsaitlər hesabına formalaşır.

Azərbaycanda büdcədən kənar dövlət fondlarının hüquqi-normativ bazası 31 dekabr 1991-ci il tarixli 40 sayılı Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə yaradılmışdır. Bu qanunla əsasən müəssisə, idarə və təşkilatlar sosial sığortaya və məşğulluq fonduna ayırma həyata keçirməlidir.

Kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan sənaye müəssisələrində, digər müəssisə və təşkilatlarında əmək haqqı fondu üzrə Sosial Sığorta Fonduna ayırma 30% (sonralar 27%), kənd təsərrüfatı müəssisələrində 25% (sonralar 23%) müəyyən edilmişdir.

Əhllərin Sosial Müdafiəsi Fonduna ödəniş 1994-sü il 24 iyun tarixli, 831 sayılı qanunla tənzimlənirdi. Bu qanuna əsasən fondun vəsaiti mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə, idarə və təşkilatların mənfəətindən 1% ayırma və büdcə vəsaiti hesabına formalaşır.

Bundan başqa Respublikamızda ayrı-ayrı iqtisadi xarakterli bir neçə fond: Dövlət Yol Fondu; Sahibkarlığa Yardım Milli Fondu; Təbiəti Mühafizə Fondu; Meşələrin qorunub Saxlanması və Təkrar İstehsalı Fondu yaradılmış və fəaliyyət göstərmişdir.

Vəsaitlərin cəlb edilməsi həcminə görə ən iri fond Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə fondudur.

Sual 2. İNKİŞAF ETMİŞ ÖLKƏLƏRİN MALİYYƏ SİSTEMİNDƏ BÜDCƏDƏNKƏNAR XÜSUSİ FONDLARIN YERİ VƏ ROLU

Hazırda bütün dövlətlərdə, 6 cümlədən sənayecə inkişaf etmiş dövlətlərdə də büdcədənəkar fondlar yaradılmaqla iqtisadi və sosial sahədə baş verə biləcək çətinliklər aradan qaldırılır. Büdcədənəkar fondlar ilk dəfə ABŞ-da yaradılmış, sonradan isə bütün dövlətlərdə yayılmağa başlamışdır. Büdcədənəkar fondlar dövlətin müxtəlif mənbələrdən maliyyə ehtiyatlarının toplanmasına və həmin ehtiyatlar hesabına özünün sosial iqtisadi məsələlərini həll etməsinə şərait yaradır.

Büdcədənəkar fondlarla yanaşı sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdə elmi tədqiqat fondu, investisiya fondu, kredit fondu, yol fondu, müvafiq yerli fondlar və s. yaradılır. Həmin fondlar büdcədənəkar olsalar da özünəməxsus səciyyə daşıyırlar və "xüsusi fondlar" adı altında nəzərdən keçirilir. Bir sıra ölkələrdə xüsusi iqtisadi fondlar, hərbi-siyasi fondlar, dövlətlərarası fondlar da yaradılır.

Xarici ölkələrin maliyyə sistemində xüsusi fondlar əhəmiyyətli yer tutur. Burada toplanmış vəsaitlərin həcmi olduqca böyükdür. Belə ki, Fransada xüsusi fondlar həcminə görə ölkənin dövlət büdcəsinə yaxındır, Yaponiyada xüsusi fondlardan dövlət xərclərinin yarısından çoxu, Böyük Britaniyada 1/3-i maliyyələşdirilir.

Xaricdə xüsusi fondlara müxtəlif muxtar və birləşdirilmiş büdcələr, büdcədənəkar fondlar, xüsusi smetalar və hesablar aiddir. Onlara hər şeydən əvvəl iqtisadi və sosial funksiyalar həvalə edilir. Dövlət fondların vəsaitlərindən istifadə edərək istehsal prosesinə qarışa bilər, müəssisələrə subsidiya, kreditlər və habelə borclar verə, əhaliyə sosial xidmət göstərə bilər.

Bir qayda olaraq xüsusi fondlar məqsədli xarakter daşıyır. Belə ki, sosial sığorta fondu sığorta olunanlara pensiya və müavinət vermək üçün, kredit fondları sahibkarlara və digər ölkələrə ssuda vermək üçün istifadə olunur.

Xüsusi fondlar hüquqi vəziyyətinə (statusuna) və istifadə məqsədinə görə fərqləndirilir.

Hüquqi vəziyyətinə (statusuna) görə xüsusi fondlar dövlət və yerli fondlara bölünürlər. Dövlət xüsusi fondları mərkəzi hakimiyyət orqanlarının sərəncamında olur və daha əhəmiyyətli fondlar sayılır. Bu fondlara investisiya fondları, valyuta fondu, sosial sığorta fondu və başqaları aiddir.

Yerli hakimiyyət orqanlarında çoxsaylı yerli fondlar mövcuddur ki, onların sırasında ən böyüyü kredit fondudur. Böyük Britaniyada bu cür fondlar XIX əsrin sonlarından başlayaraq fəaliyyət göstərir və əsaslı vəsait qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi üçün istifadə edilir.

İstifadə olunması məqsədindən asılı olaraq xüsusi fondlar iqtisadi fondlara, elmi-tədqiqat fondlarına, kredit fondlarına, sosial fondlara, şəxsi və əmlak sığortası fondlarına, hərbi-siyasi fondlara, dövlətlərarası fondlara bölünür.

1. İqtisadi fondlar- təsərrüfat prosesinin tənzimlənməsi məqsədilə yaradılır. Bu fondlara investisiya fondları və modernləşdirmə fondları aiddir. Bu fondlar

vasitəsilə dövlət və özəl kompaniyaların subsidiyaları və imtiyazlı kreditlər formasında maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir.

ABŞ-da iqtisadiyyatın yenidən qurulması və inkişafı fondu fəaliyyət göstərir və bu fondun yaranmasının əsas mənbəyi federal büdcənin vəsaitidir.

Fransada iqtisadi və sosial inkişaf fondu (mənbəyi-ssuda kapitalları bazarında yerləşdirilən istiqrazlar, mərkəzi büdcənin vəsaitləri), konyuktura fondu (mənbəyi-konyuktura vergisi) fəaliyyət göstərir.

Yaponfyaclə müxtəlif iqtisadi fondlar fəaliyyət göstərir. Buraya investisiya büdcəsi və yil'dövlət investisiya və borclar proqramı, xüsusi hesablar (mərkəzi hökumətin və yerli hakimiyyətin muxtar büdcələri) aiddir. Ən iri fond- investisiya büdcəsidir ki, bu da dövlətin ictimai korporativlərə subsidiya və kreditlər smetasını ifadə edir. Onun həcmi dövlət büdcəsinin yarısına qədər təşkil edir. Bu fond əmanət, sığorta və pensiya fondları vəsaiti hesabına formalaşır və əvəzsiz və güzəştli kreditlər formasında dövlət sektorunun maliyyələşdirilməsi üçün istifadə edir.

2. Elmi-tədqiqat fondları sənayedə və tikintidə elmi-tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsi, həmçinin fundamental tədqiqatları həyata keçirən dövlət elmi mərkəzinin saxlanması üçün istifadə edilir.

ABŞ-da iki iri fond: Milli Elmi Fond (mənbəyi- federal büdcənin vəsaiti, sənaye müəssisələrinin mənfəətindən ayırmalar, universitetlərin və kolleclərin üzvlük haqları), Standartlar Bürosunun Elmi Fondu (mənbəyi-federal büdcənin vəsaiti) fəaliyyət göstərir.

Böyük Britaniyada Tədqiqatların İnkişafı Üzrə Milli Korporasiya Fondu (mənbəyi- ixtiralarından istifadə hüququ verən lisenziyaların satışından gəlir, uzunmüddətli imtiyazlı dövlət krediti, mərkəzi büdcədən subsidiyalar) fəaliyyət göstərir. Fond problemlərin elmi işləmələri ilə məşğul olan xüsusi müəssisələrin əsaslı vəsait qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi ilə məşğuldur.

3. Kredit fondları-dövlət banklarının, əmanət kassalarının və digər kredit institutlarının sərəncamında olan qaytarılmaq və faizi ödəmək şərtlərlə verilən resurslardır. Bu fondan dövlət sifarişlərini yerinə yetirən hüquqi şəxslər və ya inkişaf etmiş ölkələrin dövlət proqramları ilə işləyənlər üstün istifadə etmək hüququna malikdirlər

Fransada kredit fondları böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onlara Bank fondu (mənbəyi-Milli Bankın vəsaitləri, fondun qiymətli kağızlar emissiyası), xarici ticarət bankı fondu (mənbəyi- xarici ticarət bankı vəsaiti, xüsusi istiqrazlar emissiyası) fəaliyyət göstərir.

ABŞ-da fermer kreditinin inzibati fondu, mənzil tikintisinin imtiyazlı kreditləşdirilməsi fondu (mənbəyi-xəzinədarlığın vəsaiti, qiymətli kağızlar emissiyası), ABŞ-ın İxrac-İdxal Bankı Fondu (mənbəyi-bankın vəsaiti, qiymətli kağızlar emissiyası) fəaliyyət göstərir.

Yaponiyada mənzil tikintisinin maliyyələşdirilməsi korporasiyası fondu, kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsi korporasiyası fondu, Yaponiyanın ixrac-idxal bankı fondu (mənbələri-büdcə vəsaitləri, kreditlərin verilmə-sindən gəlirlər) fəaliyyət göstərir.

4. Sosial fondlar -əhaliyə sosial yardımın həyata keçirilməsi məqsədilə yaradılan pul vəsaitləri fondlarıdır. Son zamanlar bir sıra obyektiv səbəblərə görə (inkişaf etmiş ölkələrdə həyat səviyyəsinin yaxşılaşması ilə əlaqədar uzunömürlülüyün artması və s.) sosial ehtiyacların artması müşahidə olunur. Sosial fondların yaradılmasının üç əsas mənbəyi mövcuddur: sığorta olunanların və muzzla işləyənlərin sığorta haqları, sahibkarların ödədiyi sığorta haqları, dövlət subsidiyaları.

Sığorta olunanların və muzzla işləyənlərin sığorta haqları onların gəlirlərindən çıxılan hissədir. Bir çox ölkələrdə bu haqların dərəcələri faizlə və proporsional olaraq tətbiq edilir, yəni onlar gəlirlərin həcmindən asılı olaraq dəyişmir, sabit olur. Müxtəlif ölkələrdə üzvlük haqlarının dərəcələri aşağıdakı həcmdə müəyyən edilir: Böyük Britaniyada və Fransada-5,7%, ABŞ- 7,15%, Yaponiyada-5,3% və s.

Sahibkarların ödədiyi sığorta haqlarının həcmi müxtəlifdir, məsələn, ABŞ-da 15,3% həcmində kombine edilmiş dərəcə (muzzla işləyənlərdən və sahibkarlardan birgə) tətbiq olunur.

Burada sığorta haqqına cəlb edilmə bazası qabaqcadan müəyyən edilmiş maksimal ümumi əmək haqqıdır (məsələn, ABŞ-da bu məbləğ 50 mln. dollardır). Maksimum həddi keçdikdə haqq ödənilmir.

Sosial fondlara haqq istehsal xərclərinə bərabər tutulur və beləliklə, məhsulun qiymətinə daxil edilir.

ABŞ-da çoxlu sayda sosial fondlar vardır. Bunların arasında qocalığın, əlilliyin və ailə başçısının itirilməsinə görə sığorta fondu, dövlət qulluqçularının sığortalanması fondu, ehtiyacı olanlara yardım fondu mühüm yer tutur.

Almaniyada bir neçə fond mövcuddur: fəhlə və qulluqçuların pensiya sığortası fondu, xəstəliyə görə sığorta fondu, işsizliyə görə sığorta fondu.

Böyük Britaniyada iki əsas sosial fond: milli sığorta fondu və dövlət müəssisələrinin pensiya fondu fəaliyyət göstərir.

Yaponiyada dörd iri fond: sağlamlığın sığortası fondu, istehsal zədələnməsindən sığorta fondu, milli pensiya fondu və işsizliyə görə sığorta fondu fəaliyyət göstərir.

Fransada əhaliyə sosial yardım fondu, xəstəliyin, əlilliyin, analığın sığortalanması fondu, pensiya fondu, ailələrə yardım fondu və işsizlərə yardım milli fondu ən iri sosial fondlar sayılır.

Dövlətlərarası fondlar arasında Beynəlxalq valyuta fondu və Dünya Bankı böyük əhəmiyyət kəsb edir. BVF-nin vəzifəsi tədiyə balansını tarazlıq yaratmaq məqsədi ilə bənəlxalq likvidliyi tənzimləməkdən ibarətdir. Dünya bankı isə üzv dövlətlərinin təminatı altında istehsal güclərinin genişləndirilməsi üçün uzun müddətli kreditlər verir.

3. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT SOSIAL MÜDAFİƏ FONDU

Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun vəzifələri, funksiyaları, idarəetmə-təşkilati strukturu Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2002-ci il 31 avqust tarixli 781 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondu haqqında" əsasnamə ilə müəyyən olunur.

2003-cü ilin 12 avqustuna qədər DSMF əməyin ödənişi fondundan hesablanan sosial sığorta haqqlarının toplanması ilə məşğul olurdu. Toplanan vəsaitlər pensiya və müavinətlərin maliyyələşməsi üçün Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin sərəncamına verilirdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 4 avqust 2003-cü il tarixli fərmanı ilə bütün növ pensiya və pensiyaya əlavələrin təyin olunması, maliyyələşdirilməsi və ödənilməsinə nəzarət DSMF-ə həvalə edilmişdir. Bununla da sosial sığorta ödənişlərinin toplanması yalnız bir orqana DSMF-in nəzarətinə keçmiş oldu. Nəticədə Məşğulluq və Əlillərin Sosial Müdafiəsi Fonduna əmək haqqı fondundan hesablanan ödənişlər vahid sosial ödənişlə əvəz edildi.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondu Azərbaycan Respublikasında məcburi dövlətsosial sığortası, pensiyalar və pensiyalara əlavə olunan müavinətlər sahəsində idarəetməni həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

Dövlət Sosial Müdafiə Fondu müstəqil maliyyə-kredit idarəsidir. Fond öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanun və qərarlarını, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondu haqqında əsasnaməni rəhbər tutur. Bu fondun pul vəsaiti dövlət mülkiyyətindədir, digər fondların tərkibinə daxil deyildir və başqa məqsədlər üçün götürülə bilməz.

Fondun Naxçıvan Muxtar Respublikasında müvafiq idarəsi, Azərbaycan Respublikasının rayon və şəhərlərində şöbələri fəaliyyət göstərir.

Fond öz fəaliyyətini digər mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları, habelə ictimai təşkilatlarla əlaqəli şəkildə həyata keçirir.

Fondun və onun yerli orqanlarının məcburi dövlət sosial sığorta vəsaiti Fondun vahid sistemində cəmləşdirilir.

Fond və onun yerli orqanları müstəqil balansla, dövlət xəzinədarlığında hesablara malik olan hüquqi şəxslərdir.

Fondun əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

^dövlətin sosial sığorta siyasətinə dair təkliflərin hazırlanması və bu siyasətin həyata keçirilməsində iştirak etmək;

xfondun büdcə layihəsini hazırlamaq və təsdiq olunmuş büdcənin icrasını təmin etmək;

Məşkilati-hüquqi formasından və mülkiyyət növündən asılı olmayaraq bütün hüquqi şəxslərdən, fərdi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan Fiziki şəxslərdən (sığortaedənlərdən), eləcə də sığorta olunanlardan qanunvericiliklə

müəyyən edilmiş miqdarda məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının toplanmasını təşkil etmək;

A öz səlahiyyətləri daxilində məcburi dövlət sosial sığortası, pensiyalar və pensiyalara əlavə olunan müavinətlər sahəsində qanunvericilik aktlarının tələblərinin yerinə yetirilməsinə və vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadəsinə nəzarəti həyata keçirmək; r

A məcburi dövlət sosial sığorta vəsaiti və dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına ölkədə bütün pensiyaların və pensiyalara əlavə olunan müavinətlərin maliyyələşdirilməsini həyata keçirmək;

^ məcburi dövlət sosial sığorta vəsaiti hesabına aşağıdakı xərclərin maliyyələşdirilməsini təmin etmək:

5. qanuna uyğun olaraq əmək (sosial sığorta) pensiyaları;
6. könüllü (əlavə) sosial sığorta əsasında dövlət pensiyalarına əlavələr;
7. əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə görə müavinət (qanunvericiliklə müəyyən olunmuş dövr üçün);
8. hamiləliyə və doğuma görə müavinət;
9. uşağın anadan olmasına görə birdəfəlik müavinət;
10. qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatana qədər uşağa qulluqla əlaqədar müavinət;
11. sığorta olunanların sanatoriya-kurort müalicəsi üzrə xərclərinin tam və ya qismən ödənişi;
12. məşğulluq tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
13. əlillərin sosial müdafiəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
14. dəfn üçün müavinət;
15. qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər xərclər.

-c dövlət büdcəsindən ayırmalar (transfer) hesabına sosial pensiyaların, aztəminatlı əhaliyə müavinətlərin və qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər müavinətlərin maliyyələşdirilməsini həyata keçirmək;

-‘-qanunvericilik çərçivəsində özünün müntəzəm ödəmə qabiliyyətini təmin edən tədbirlər görmək;

-*- sosial sığorta ödəmələrinin vaxtında hesablanıb ödənilməsinə təmin etmək;

-‘-dövlət sosial sığorta sistemində fərdi uçotun həyata keçirilməsini təşkil etmək;

-c işəgötürən və sığorta olunan tərəfindən təqdim olunan məlumatların fərdi-şəxsi hesablara vaxtında və dürüst daxil edilməsini, onların etibarlı saxlanmasını və mühafizəsini təmin etmək;

-‘-sığorta olunana onun müraciətinə əsasən fərdi-şəxsi hesabındakı məlumatların təqdim edilməsi qaydalarını izah etmək;

-C pensiya təyin edən orqana, onun sifarişinə əsasən pensiya təmin olunması barədə ərizə vermiş sığorta olunanın fərdi-şəxsi hesabındakı məlumatları təqdim etmək;

-‘-dövlət sosial sığorta sistemində fərdi uçotun həyata keçirilməsi ilə əlaqədar izahatlar vermək və öz səlahiyyəti daxilində müvafiq normativ aktlar qəbul etmək;

-c qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Fond ona həvalə edilmiş vəzifələrə uyğun olaraq aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir: *

-*- fondun növbəti il üzrə təsdiq olunmuş büdcəsinin gəlir və xərclərinə uyğun olaraq yerli orqanların gəlir və xərclər proqnozunu təsdiq edir;

-¹-əhalinin sosial müdafiəsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanmasında iştirak edir;

-‘-məcburi dövlət sosial sığortasının inkişafı və təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər verir;

-‘-məcburi dövlət sosial sığorta vəsaitini idarə edir, pensiyalar və pensiyalara əlavə olunan müavinətlər sahəsində idarəetməni, pensiyaların və pensiyalara əlavə olunan müavinətlərin təyin edilməsi, maliyyələşdirilməsi və ödənilməsinə nəzarəti həyata keçirir;

-‘-məcburi dövlət sosial sığortası üzrə sığorta iştirakçılarının uçota alınması və uçotdan çıxarılması qaydalarını müəyyən edir;

^qanunvericilik çərçivəsində sığorta edənlərdə məcburi dövlət sosial sığorta haqqlarının düzgün hesablanmasına, xərclənməsinə və ödənilməsinə nəzarət edir;

^qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada öz səlahiyyətlərinə aid olan məsələlər üzrə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir;

x fondun yerli orqanlarında işin təşkilinə metodiki və əməli köməklik göstərir, işdəki qabaqcıl təcrübəni öyrənir və yayır;

^qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər funksiyaları həyata keçirir.

Fond öz vəzifə və funksiyalarını həyata keçirmək üçün aşağıdakı hüquqlara malikdir:

16. bütün işəgötürənlərdən məcburi dövlət sosial sığortası üzrə işçilərin sığorta edilməsini tələb etmək;

17. öz səlahiyyətləri daxilində məcburi dövlət sosial sığorta haqqlarının yığılması, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş sosial müdafiə məqsədlərinə çəkilən xərclərin müəyyənləşdirilməsi qaydaları barədə təlimat, metodiki göstərişlər və digər normativ sənədləri hazırlayıb təsdiq etmək;

18. məcburi dövlət sosial sığortası, pensiyalara və pensiyalara əlavə olunan müavinətlərə dair qanunvericilik aktlarının tələblərinin yerinə yetirilməsinə və vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadəsinə nəzarəti həyata keçirmək;

19. pensiyaların və pensiyalara əlavə olunan müavinətlərin təyin edilməsi və ödənilməsinə nəzarəti həyata keçirmək;

20. öz səlahiyyətləri daxilində məcburi dövlət sosial sığorta qaydalarına sığortaedənlər tərəfindən əməl edilməsinə nəzarət etmək;

21. məcburi dövlət sosial sığorta haqqları ödənilmədikdə və ya ödənilməsi gecikdirildikdə sığorta edənlərin hesablaşma və digər hesabları üzrə köçürmə əməliyyatlarının (büdcəyə və digər içbari ödənişlər istisna olmaqla) aparılmasının

dayandırılmasına, eləcə də yaranmış borc məbləğinin sığortaedənlərin bank təşkilatlarında olan hesabından tutulmasına dair qanunvericiliyə uyğun tədbir görmək;

22. qanunvericiliyə müvafiq olaraq maliyyə sanksiyalarının tətbiqi nəticəsində əldə edilən vəsaitin işçilərin maddi həvəsləndirilməsinə və Fondun maddi- texniki bazasının inkişaf etdirilməsinə yönəldilən hissəsinin xərclənməsi istiqamətlərini müəyyən etmək;

23. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirmək.

2006-cı ildə Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun gəlir və xərcləri 568,2 milyon manat həcmində müəyyən edilmişdir.

Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun vəsaitləri aşağıdakı mənbələr hesabına formalaşır:

- məcburi və könüllü (əlavə) sosial sığorta üzrə daxil olan sığorta haqqı;
- dövlət büdcəsindən ayrımlar;
- maliyyə sanksiyalarının və cərimələrin tətbiqi nəticəsində daxil olan məbləğlər;
- sanatoriya-kurort yollayışlarının satışından əldə edilmiş vəsait;
- bank kreditləri;
- qanunvericiliyə uyğun əldə edilmiş digər gəlirlər.

Fondun əsas gəlir mənbəyi məcburi dövlət sosial sığorta haqqlarından ibarətdir. Bu mənbə hesabına fonda 400,7 milyon manat və ya bütün gəlirlərin 70,5%-i daxil olması nəzərdə tutulur. Sığorta ödənişləri öz növbəsində: 1) büdcədən maliyyələşən təşkilatlar və dövlət büdcəsindən ayrılan dotasiya üzrə daxil olmalardan 152,7 milyon manat (26,8%) və digər sığorta edənlər üzrə (müəssisə, səhmdar cəmiyyətlər, sahibkarlar və s. dən- 248,0 milyon manat (43,6%) ibarətdir.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən təşkilati-hüquqi formasından asılı olma- yaraq bütün dövlət idarə, müəssisə təşkilatlarından, kooperativ, firma, birgə müəssisə və s.-dən, dini təşkilatlardan, xaricdə olan diplomatik və s. nümayən- dəliklərdən, Azərbaycana məxsus xaricdə olan müəssisə və ya filiallardan, səhmdar cəmiyyətlərindən, sığorta təşkilatlarından, ictimai birliklərdən, siyasi partiyalardan və s. əməyin ödəniş fonduna hesablanan dərəcələrlə sosial sığorta haqqları tutulur. Başqa sözlə, məcburi dövlət sığorta haqqları əməyin ödənişinə və gəlirlərə faizlə hesablanıb tutulur. Əməyin ödənilməsinə və gəlirlərə bütün növ əmək haqqı, əmək haqqına əlavələr, mükafatlar, məzuniyyət haqqı, sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən mənfəət və s. aiddir.

Məcburi dövlət sığortasında sığorta haqqı əmək ödənişinə (gəlirə) nisbətən faizlə müəyyən edilir və sığortaedilənin (olunanın) vəsaitləri hesabına ödənilir. "Sosial sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun (18 fevral 1997-ci il, № 250-İQ) 14-cü maddəsinə əsasən seçkili orqanlar və bütün işgötürənlər üçün hesablanmış əməyin ödəniş fondunun 22%-i miqdarında məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödənilir. Hər ay üçün hesablanmış sosial sığorta haqqı sonrakı ayın 15-dən gec olmayaraq tam məbləğdə nağd və nağdsız hesablaşma qaydasında sığortacıya ödənilir. Mülkiyyətində olan kənd təsərrüfat

torpaqlarından istifadə edən şəxslər torpağın hər hektarına görə sosial sığorta haqqları ödəyirlər və dərəcələr hər hektara görə torpağın münbitlik səviyyəsindən asılı olaraq, ölkə üzrə müəyyən olunmuş minimum aylıq əmək haqqının 1-6%-ni təşkil edir.

Ev təsərrüfatında mizdlü işçilərin (ev qulluqçusu, dayə, şəxsi katibə, sürücü və s.) əməyindən istifadə edənlər hesablanmış əmək haqqının 20%-i miqdarında sosial sığorta haqqları ödəməlidirlər. Vəkillər kollegiyasının üzvləri, xüsusi notariuslar, sərbəst auditorlar və mühasiblər üçün gəlirlərin 20%-i miqdarında sosial sığorta ödənilir. Müəlliflik qonaran ödəyən hüquqi və fiziki şəxslər üçün hesablanmış qonaran məbləğinin 15%-i miqdarında məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödənilir.

Mülki hüquqi xarakterli müqavilələrlə işləyənlər (sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər istisna olmaqla) ödəmə mənbəyindən tutulmaqla, ölkə üzrə müəyyən edilmiş minimum aylıq əmək haqqının 80%-i miqdarında məcburi dövlət sosial sığorta ödənişinə cəlb edilirlər.

Xarici ölkələrdə haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə və ya fərdi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan və həmin ölkələrdə məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödəməyən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ölkə üzrə müəyyən edilmiş minimum aylıq əmək haqqının 80%-i səviyyəsində sosial sığorta ödənişinə cəlb edilirlər.

Ticarət, nəqliyyat və tikinti sahələrində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər ölkə üzrə müəyyən olunmuş minimum aylıq əmək haqqının 70%-i, digər sahələrdə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər üçün isə 40%-i səviyyəsində sosial sığorta ödənişləri nəzərdə tutulur. Bakı şəhəri sahibkarları minimum aylıq əmək haqqının 100%-i, Sumqayıt və Gəncə şəhərlərində 90%-i, Respublika tabeli digər şəhərlərdə 80%-i, rayon mərkəzlərində, digər sahələrdə və qəsəbələrdə 60%-i, kənd yerlərində 50%-i miqdarında məcburi dövlət sosial sığorta haqqları ödəyirlər.

AR-nın Milli Məclisinin qərarı, Prezidentin fərman və sərəncamları ilə vəzifəyə təyin olunan şəxslər, dövlət qulluqçuları, seçkili ödənişli vəzifələrdə işləyənlər, prokurorlar, prokurorun müavinləri və köməkçiləri, prokurorluğun müstəntiqləri, əmək müqaviləsi (kontrakt) ilə işləyənlər və kontraktla hərbi qulluğa qəbul edilmiş hərbi qulluqçular hesablanmış əmək haqqının 3%-i miqdarında məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödəyirlər.

Hər ay üçün hesablanmış məcburi dövlət sosial sığorta haqqı əmək haqqı və digər gəlirlər üzrə ödənişlərlə eyni vaxtda, lakin sonrakı ayın 15-dən gec olmayaraq, tam məbləğdə və ya nağdsız hesablaşma qaydasında ödənilir.

Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun orqanları hesabat dövründə hesablanmış məcburi dövlət sosial sığorta haqqını nəzərə almaqla sığorta edənlərlə (təşkilat, idarə, müəssisə və s.) hesablaşma aparırlar. Bütün hesablaşmalar nağd və ya nağdsız hesablaşma qaydasında həyata keçirilir. Sığorta edənlər məcburi dövlət sosial sığorta haqqı hesabına sosial sığorta ödəmələri üzrə xərclər çıxıldıqdan sonra qalan məbləği Dövlət Sosial Müdafiə Fondu orqanlarının hesabına köçürürlər.

Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna daxilolmalar kifayət etmədikdə Azərbaycan bankları pensiya və müavinətlərin vaxtında maliyyələşdirilməsi üçün ilin axırına qaytarılmaq şərti ilə kredit verir.

Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna müəssisə və təşkilatlardan, fiziki şəxslərdən daxil olan sığorta haqqından başqa büdcə vəsaiti də köçürülür.

2006-cı ildə dövlət büdcəsindən DSMF-a ayırmalar (transfert) 167,0 milyon manat (29,4%) təşkil edir. DSMF-nm vəzifəsi büdcəsinin gəlir hissəsini əsasən sosial sığorta ödənişləri hesabına təmin etməkdir. Bunun üçün isə fond nəinki hüquqi şəxslərlə və habelə fərdi sığorta edənlərlə iş aparmalıdır. Bir çox hüquqi şəxslər sosial ödənişlərdən yayınır və əmək haqqını qeyri-rəsmi qaydada ödəyirlər.

Sosial ödənişlər digər vergilərlə birlikdə ödəyici müəssisələrin vergi yükünü artırır. Ona görə də bir çox müəssisələr sosial ödənişlərdən yayınmaq üçün rəsmi sənədlərdə aşağı əmək haqqı göstərir və müvafiq olaraq az sosial ödəniş məbləği ödəyirlər. »

Məcburi dövlət sosial sığorta haqqının vaxtında və tam daxil olmasına, habelə sosial sığorta vəsaitlərinin düzgün xərclənməsinə nəzarət Dövlət Sosial Müdafiə Fondu orqanlarına və yerli orqanlara həvalə edilmişdir.

DSMF-ın 2006-cı ildə büdcə xərclərinin 534,5 milyon manatının (48,1%) əhaliyə ödənişlərə sərf olunması nəzərdə tutulur. DSMF hesabına 1399 min nəfərə, o cümlədən 766 min nəfərə qocalığa görə, 267 min nəfərə əlilliyə görə, 135 min nəfərə ailə başçısının itirilməsinə görə, 231 min nəfərə sosial pensiyalar və xidmət illərinə görə pensiya ödənilir. Əhaliyə ödənilən bu vəsaitin başlıca hissəsi- 512,0 milyon manatı və ya 98,6% əmək pensiyalarının ödənilməsinə yönəldiləcəkdir. Bu vəsait qocalığa, əlilliyə, ailə başçısını itirməyə görə pensiya xərclərini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsi və onun icrası qanunla təsbit edilir.

4. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT NEFT FONDU

Dövlət Neft Fondu hüquqi şəxs statusuna malik büdcədən kənar dövlət fondudur. Fond neftin və qazın kəşfiyyatı, işlənməsi və hasilatın pay bölgüsünə dair sazişlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının əldə etdiyi gəlirlərin toplanması və səmərəli idarə edilməsi mexanizmidir. Spesifik büdcədən kənar fond olan Dövlət Neft Fondu (ARDNF) Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 1999-cu il 29 dekabr tarixli, 240 sayılı Fərmanına uyğun olaraq yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2000-ci il tarixli 434 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Ölkə Prezidentinin 19 iyun 2001-ci il tarixli 511 nömrəli Fərmanı ilə ARDNF-in valyuta vəsaitinin saxlanması, yerləşdirilməsi və idarə edilməsi haqqında Qaydalar təsdiq edildikdən sonra Neft Fondu əməli fəaliyyətə başlamışdır.

Neft Fondunun yaradılmasının əsasını neft sərvətlərinin nəsillər arasında ədalətli bölüşdürülməsinin təmin edilməsi təşkil edir. Neft Fondunun qarşısında qoyulan əsas vəzifə Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının bu günkü və gələcək nəsillərinin mənafeyi naminə neft və qaz ehtiyatlarının kəşfiyyatı və işlənməsi sahəsində bağlanmış sazişlərin həyata keçirilməsindən və Neft Fondunun öz fəaliyyətindən əldə olunan valyuta və digər vəsaitin yığılmasını və səmərəli idarə olunmasını təmin etməkdir. Bundan başqa Neft Fondunun qarşısında ölkə iqtisadiyyatını artan xarici valyuta daxilolmalarının mümkün mənfə təsirlərindən qorumaq, makroiqtisadi tarazlığı təmin etmək kimi mühüm vəzifələr durur.

Neft Fondu Azərbaycan Respublikası Prezidenti qarşısında hesabat verir və məsuliyyət daşıyır. Fond eləcə də, özünün nəzarətədiçi orqanı olan Müşahidə Şurasına və Milli Məclis tərəfindən yaradılmış Hesablama Palatasına hesabat verir.

Prezident Fondun fəaliyyət qaydalarını müəyyən edir, İcraçı Direktorunu təyin edir və işdən azad edir, Müşahidə Şurasının üzvlərini təyin edir.

Müşahidə Şurası NF-nin aktivlərin istifadəsi barədə hesabat hazırlanması qaydalarını müəyyənləşdirir, NF-nin illik hesabatına, auditor hesabatına və büdcəsinə rəy verir.

ARDNF icraçı direktoru operativ idarəetməni həyata keçirir, illik investisiya strategiyasını hazırlayır, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ilə birgə Neft Fondunun xərclər proqramını formalaşdırır, Prezidentə hesabatları təqdim edir.

Neft Fonduna İcraçı Direktor rəhbərlik edir. Neft Fondunun fəaliyyətinə ümumi nəzarət müvafiq dövlət orqanlarının və ictimai təşkilatların nümayəndələrindən, habelə digər şəxslərdən ibarət Müşahidə Şurası tərəfindən həyata keçirilir. Müşahidə Şurasının başlıca vəzifəsi Neft Fondunun İcraçı Direktoru tərəfindən hazırlanan illik büdcə layihəsinə və büdcənin icrası barədə hesablara, habelə illik hesablara və maliyyə fəaliyyətinin auditinin nəticələrinə rəy verməkdir.

Neft Fondunun büdcəsinin icrası Müşahidə Şurası tərəfindən verilmiş rəy əsasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamları ilə təsdiq

edilmiş Neft Fondunun büdcəsinə, o cümlədən vəsaitin istifadə edilməsinin əsas istiqamətləri və illik xərclər smetasına uyğun olaraq həyata keçirilir.

Neft Fondunun valyuta vəsaitlərinin idarə olunması ilə bağlı fəaliyyəti ölkə Prezidentinin 19 iyun 2001-ci il tarixli 511 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondunun valyuta vəsaitinin saxlanması, yerləşdirilməsi və idarə edilməsi haqqında" qaydalara uyğun olaraq həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının "Büdcə sistemi haqqında" Qanununa uyğun olaraq Neft Fondunun gəlir və xərcləri AR icmal büdcəsinin tərkib hissəsi olaraq hər il ölkə parlamenti tərəfindən dövlət büdcəsi layihəsi ilə birlikdə müzakirə edilərək təsdiq olunur. Dövlət büdcəsi layihəsinin təsdiqi prosesində icmal büdcənin kəsirinin, habelə icmal büdcənin xərclərinin yuxarı həddinə baxılır və bütün bu göstəricilər dövlət büdcə layihəsi ilə bərabər təsdiq edilir. Neft Fondunun xərcləri isə yalnız Fondun təsdiq olunmuş büdcəsi çərçivəsində həyata keçirilə bilər.

Digər tərəfdən "Büdcə sistemi haqqında" Qanuna uyğun olaraq Neft Fondu Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası tərəfindən audit oluna bilər.

Eyni zamanda Neft Fondunun fəaliyyətinə ümumi nəzarət yüksək səviyyəli hökumət və parlament nümayəndələrindən ibarət Müşahidə Şurası tərəfindən həyata keçirilir.

Neft Fondunun vəsaitlərinin idarə edilməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə təsdiq olunmuş investisiya qaydaları əsasında həyata keçirilir. Fondun vəsaiti nüfuzlu və beynəlxalq miqyasda tanınmış maliyyə qurumlarının hesablarında saxlanılır və investisiya dərəcəli yüksək kredit reytinginə malik olan korporativ borc kağızlarına yerləşdirilir, nüfuzlu xarici menecerlərin idarəetməsinə verilir.

Hal-hazırda fondun vəsaitləri istiqrazlarda, o cümlədən, inkişaf etmiş xarici ölkələrin dövlət istiqrazlarında, xarici dövlət agentlikləri tərəfindən borc kağızlarında, maliyyə institutları və banklar tərəfindən buraxılmış borc kağızlarında, depozitlərdə və pul bazarı alətlərində, struktur qiymətli kağızlarında (xarici ölkələrin ipoteka qiymətli kağızları daxil olmaqla) yerləşdirilmişdir. Vəsaitlərin bir hissəsi 2 xarici menecerə- Almaniyanın Döyçe Asset Management və İsveçrənin Kredi Suiss qrupuna daxil olan Klariden bankına məhdud şərtlər altında idarəedilməyə verilmişdir.

Dövlət Neft Fondu ABŞ - nin State Street bankının depozitar xidmətlərindən istifadə edir. 2001-2005-ci illər üzrə Neft Fondunun vəsaitlərinin idarə edilməsi üzrə orta illik nominal gəlirlilik təqribən 3,1%, orta illik real gəlirlilik isə (inflasiya çıxıldıqdan sonra) 1,3% təşkil etmişdir.

Müqayisə üçün xatırladaq ki, 2001-2004-cü illərdə Norveç Neft Fondunun illik gəlirliyi 3,32%, Alayska Neft Fondunun illik gəlirliyi isə 4,67% təşkil etmişdir. Bu iki fondun vəsaitlərinin yerləşdirilməsi daha aqressiv investisiya siyasətinə əsaslanır və onların portfellerindəki səhmlərin payı müvafiq olaraq 40 və 55% təşkil edir (Neft Fondu səhmlərə vəsaitlərini yerləşdirmir).

Gəlirliyin aşağı olması Dünya bazarlarında 2001-ci il 11 sentyabr hadisələrindən sonra faiz dərəcələrinin Mərkəzi Banklar tərəfindən çox aşağı səviyyədə saxlanması ilə izah oluna bilər. Məsələn üçün ABŞ mərkəzi bankının faiz dərəcəsi son 50 ildə rekord aşağı səviyyəyə (1%) düşmüşdür və bu səviyyədə bir il müddətində qalmışdır.

Neft Fondunun gəlirlərinin formalaşması mənbələri aşağıdakılardır: -
Azərbaycan Respublikasının payına düşən karbohidrogenlərin satışından əldə edilən xalis gəlirlər;

neft-qaz sazişlərinin imzalanması və ya icrası ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətinə və ya səlahiyyətli dövlət orqanına sərmayəçilər tərəfindən ödənilən bonuslar (mükafatlar);

-⁴-karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi ilə əlaqədar sərmayəçilər tərəfindən müqavilə çərçivəsində istifadə üçün ödənilən akrhesabı ödənişlər;

-⁴-neft-qaz layihələrini həyata keçirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının payına düşən dividendlər və mənfəətin bölüşdürülməsindən əldə edilən gəlirlər;

-⁴-neftin və qazın Azərbaycan Respublikasının ərazisi ilə ötürülməsindən əldə edilən gəlirlər;

neft-qaz sazişləri çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinə və ya səlahiyyətli dövlət orqanına sərmayəçilər tərəfindən verilən aktivlərdən əldə edilən gəlirlər;

A Neft Fondunun aktivlərinin yerləşdirilməsindən və idarə olunmasından əldə edilən gəlirlər.

Dövlət Neft fonduna daxilolmaları və vəsaitin xərclənməsini aşağıdakı cədvəldən daha aydın görmək olar.

Cədvəlin məlumatlarından görüldüyü kimi Dövlət Neft Fondunun 2006-cı il büdcəsinin gəlirləri 807,8 mln. manat, xərcləri isə 954,3 mln. manat müəyyən edilmişdir. Dövlət Neft Fondunun gəlirlərinin 684,0 mln. manatı və ya 84,7%- i AR-nın payına düşən karbohidrogenlərin satışından əldə edilən xalis gəlirlər təşkil edir.

ARDNF digər gəlirləri bonus ödəmələrindən ibarətdir və 2000-ci ildən başlayaraq, bu vəsaitlər də fonda daxil edilir. 2004-cü ilədək xarici şirkətlər tərəfindən Azərbaycan hökumətinə 700 milyon dollar bonus ödənilib. 2006-cı ildə bonus daxilolmaları 67,5 mln. manat (8,3%) olacaqdır.

Gəlirlərin yalnız 35,2 mln. manatı (4.3%) Neft Fondunun aktivlərinin yerləşdirilməsindən və idarə olunmasından əldə ediləcəkdir.

Neft və qazın Azərbaycan Respublikası ərazisi ilə ötürülməsindən əldə edilən gəlirlər 13,5 mln. manat proqnozlaşdırılır.

2001-ci ildən 2004-cü il dekabrın 1-dək olan dövr ərzində Neft Fonduna ümumilikdə 7081,7 milyard manat və ya 1440,6 milyon ABŞ dolları miqdarında vəsait daxil olmuş, bunun da 5554,2 milyard manatını Neft Fondunun vəsaitlərinin idarə edilməsindən əldə olunan gəlirlər təşkil etmişdir. Həmin müddət ərzində 2267,4 milyard manat və yaxud daxilolmaların 32%-i müxtəlif investisiya və sosial yönümlü layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün istifadə olunmuşdur.

Dövlət Neft Fondunun Əsasnaməsinə uyğun olaraq, onun vəsaiti ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisi naminə ən mühüm ümummilli problemlərin həllinə və strateji əhəmiyyətli infrastruktur obyektlərinin inşa və rekonstruksiya edilməsinə istifadə oluna bilər.

Neft fondunda toplanmış neft gəlirlərindən əldə edilən vəsaitlərin səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 sentyabr 2004-cü il tarixli Fərmanı ilə "Neft və qaz gəlirlərinin istifadə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya" təsdiq edilmişdir. Bu strategiyada vəsaitlərin aktiv şəkildə, o cümlədən iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunda, regionların, kiçik və orta sahibkarlığın, infrastruktur sahələrin inkişafında, yoxsulluğun azaldılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsində, "insan kapitalının" inkişafında, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin gücləndirilməsi və digər bu kimi istiqamətlərdə istifadə olunması nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun xərcləri 2006-cı ildə 954,3 milyon manat (fondun idarə edilməsi ilə bağlı xərclər istisna olmaqla) təşkil edəcəkdir. Neft Fondundan 585,0 milyon manat dövlət büdcəsinə trans- fert ediləcəkdir. Bundan başqa, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin məskunlaşdırılması və sosail-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına 110,3 milyon manat, Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac boru kəməri layihəsində Azərbaycan Respublikasının iştirak payının maliyyələşdirilməsinə 38 milyon manat, Dövlət İnvestisiya Şirkətinin nizamnamə kapitalının yaradılmasına 90 milyon manat, Samur-Abşeron su kəmərinin yenidən qurulması layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 37 milyon manat vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulur.

Fondun idarə edilməsi ilə bağlı xərclər 2006-cı ildə 3976,7 min AZN məbləğində müəyyən edilmişdir.

Hazırda Fondun valyuta ehtiyatı 1 milyard 250 milyon dollardır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun gəlirləri artdıqca dövlət büdcəsinə daxil olmalar da artmışdır (bax: cədvəl 13.3.)

Cədvəldən görüldüyü kimi Dövlət Neft Fondunun gəlirləri 2001-ci ildə 1058,0 mlrd, manatdan 2005-ci ildə 1354,4 mlrd, manata çatmış, Dövlət Neft Fondundan büdcəyə daxil olmalar isə 2003-cü ildə 500,0 mlrd, manatdan 2005-ci ildə 750,0 mlrd, manata çatmışdır.

31 avqust 2005-ci il tarixinədək Neft Fondundan 1 trilyon 505 milyard manat vəsait dövlət büdcəsinə transfer edilmişdir.

"Büdcə sistemi haqqında" Qanunda nəzərdə tutulduğu kimi, Fond yalnız nəzərdə tutulan xərcləri həyata keçirə bilər.

Neft Fondunun vəsaiti hesabına əsasən iki mühüm layihə- Ermənistan Respublikasının etnik təmizləmə və təcavüz siyasəti nəticəsində öz doğma yurdlarından didərgin düşmüş qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin sosial-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və məskunlaşdırılması problemlərinin həlli və Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri layihəsində Azərbaycan Respublikasının iştirak payının maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir.

30 iyun 2005-ci tarixinədək Neft Fondunun 464 milyard manat məbləğində vəsaiti Ermənistan Respublikasının etnik təmizləmə və təcavüz siyasəti nəticəsində

öz doğma yurdlarından didərgin düşmüş qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin məskunlaşdırılması və sosial-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədləri üçün, 953 milyard manat məbləğində vəsaiti isə Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsində Azərbaycan Respublikasının iştirak payının maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir.

Neft Fondunun hesabat sistemində şəffaflığın təmin edilməsi ilk növbədə Neft fondunun maliyyə fəaliyyəti haqqında hesabatının müstəqil auditor tərəfindən yoxlanılması vasitəsilə həyata keçirilir. Neft fondu fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində onun auditi beynəlxalq nüfuzlu "Ernst Young" audit şirkəti tərəfindən aparılmışdır. Neft Fondunun fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi yanında Hesablama Palatası tərəfindən yoxlanıla bilər.

TİBBİ SİĞORTA FONDU

Tibbi sığorta müxtəlif səbəblər üzündən əhalinin sağlamlığının itirilməsi ; hallarında sosial müdafiəsinin bir formasıdır.

Tibbi sığorta sığorta hadisəsi baş verdikdə (xəstələndikdə) toplanmış vəsait i hesabına əhalinin tibbi yardım almasına təminat verir. "Tibbi sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu 28 oktyabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir (2001 -ci il 20 fevral tarixli düzəlişlərlə birlikdə).

Sığorta olunanlardan yığılmış vəsait (sığorta haqları) hesabına zəmanətli tibbi yardımın və profilaktik tədbirlərin maliyyələşdirilməsi, sığorta hadisəsinin baş verdiyi halda ödənilməsi tibbi sığortanın əsas məqsədidir.

Tibbi Sığorta icbari və könüllü formada həyata keçirilir.

İcbari tibbi sığorta dövlət sosial sığortasının tərkib hissəsi olmaqla, icbari tibbi sığorta proqramına müvafiq həcmdə əhalinin tibbi və dərman yardımını almasını təmin edir.

İcbari tibbi sığorta Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları üçün ümumdür.

İcbari sığortanın iqtisadi-təşkilati və hüquqi əsasını aşağıdakı prinsiplər təşkil edir:

- icbari və çoxəhatəli xarakteri;
- dövlət zəmanətli tibbi yardımın pulsuz alınması;
- sosial ədalət və ictimai həmrəylik.

İcbari tibbi sığorta məqsədli fondun yaradılması hesabına müəyyən edilmiş baza həcmində əhalinin tibbi yardım almasına zəmanət verir, əhalinin tibbi sığortasının təşkilati, hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edir, tibbi sığortanın subyektləri arasındakı münasibətləri tənzimləyir.

Tibbi Sığorta vətəndaşların sağlamlığının qorunmasında həm sığorta olunanların, həm də dövlətin, müəssisələrin və idarələrin maraq və məsuliyyətlərinin gücləndirilməsinə yönəldilmişdir.

Könüllü tibbi sığorta icbari tibbi sığorta proqramında müəyyənləşdirilən əlavə könüllü tibbi sığorta müqaviləsi əsasında əhalinin tibbi və digər xidmətlər almasını təmin edir.

Tibbi sığortanın subyektləri sığorta olunanlar, sığorta edilənlər, tibbi sığorta təşkilatları, tibbi müəssisələri və qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada özəl tibbi xidmətlə məşğul olan şəxslərdir.

Tibbi sığorta onun subyektləri arasında, bağlanmış müqavilələr formasında həyata keçirilir.

Tibbi sığorta vətəndaşların ümumi sığortasının bir növü olduğuna görə tibbi sığorta müqaviləsi adi sığorta müqaviləsinə oxşar formada tərtib olunur.

Tibbi sığorta müqaviləsi - qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada sığorta edənlə tibbi sığorta təşkilatları arasında bağlanan və sığorta olunana tibbi sığorta proqramına uyğun olaraq göstərilən tibbi yardımın maliyyələşdirilməsini və təşkilini müəyyən edən, sığorta olunanın digər mənafeələrini müdafiə edən yazılı sənəddir.

"Tibbi sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununa uyğun olaraq icbari tibbi sığorta sistemi dövlət büdcəsinin vəsaiti, sığorta edənin ödəmələri, icbari tibbi sığorta haqlarının ödənilməsi qaydalarının pozulması hallarında tətbiq olunan cərimə və dəbbə pulu, qanunvericilikdə qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilir.

Əhaliyə bu sığorta növü üzrə nəzərdə tutulmuş tibbi xidmətin həyata keçirilməsinin əsas şərti icbari tibbi sığorta fondunun təşkilindən ibarətdir.

Nəticə

Beləliklə, büdcə - dövlətin vəzifə və funksiyalarını təmin etmək üçün müxtəlif səviyyələrdə təşkil olunan, xərclənən, istifadə edilən, dövlət və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən təsdiq olunan əsas maliyyə plan aktıdır.

Büdcənin tərkibi 2 hissədən ibarətdir.

- 1) Büdcənin gəlir hissəsi.
- 2) Büdcənin xərc hissəsi

Büdcənin sistemi-dövlətin siyasi quruluşuna əsasən müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikası unitar dövlətdir. Lakin ərazi quruluşunun xüsusiyyətindən asılı olaraq bizim dövlətin büdcə sistemi aşağıdakı kimidir.

- Azərbaycan Respublikasının Dövlət büdcəsi.
- Naxçıvan MR-nin Dövlət büdcəsi.
- Yerli büdcələr.

Büdcənin formalaşması aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- 1) büdcənin tərtib olunması.
- 2) büdcənin müzakirəsi
- 3) büdcənin qəbulu və təsdiqi
- 4) büdcənin icrası
- 5) büdcənin icrası haqqında hesabat.

Azərbaycan Respublikasının büdcə təsnifi 4 hissədən ibarətdir.

- 1) büdcənin gəlirləri.
- 2) büdcənin xərcləri
- 3) büdcə maliyyələşdirilməsi
- 4) dövlət borcları

Büdcənin bilavasitə Maliyyə Nazirliyi, Mərkəzi Bank və onun filialları, Maliyyə krediti orqanları, İcra hakimiyyəti aparatının maliyyə şöbələri tərəfindən aparılır.